

REGIONALIZM EKONOMICZNY W AZJI POŁUDNIOWEJ

Streszczenie

We współczesnej gospodarce światowej regionalizm, rozumiany jako proces polityczny prowadzący do większej integracji w określonym regionie geograficznym, stał się istotnym czynnikiem wpływającym na międzypaństwowe relacje gospodarcze oraz społeczne. W latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia potencjalne korzyści integracji regionalnej zostały także dostrzeżone w Azji Południowej, czego wyrazem było utworzenie w 1985 roku Południowoazjatyckiego Stowarzyszenia Współpracy Regionalnej (*South Asian Association for Regional Cooperation*, SAARC). Początkowo współpraca regionalna koncentrowała się na kilku najmniej konfliktowych obszarach współpracy (m.in.: rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich, meteorologia oraz polityka zdrowotna i społeczna). Z czasem współpracę rozszerzono o kolejne dziedziny, tj. transport, komunikacja, współpraca naukowa i technologiczna, biotechnologia, sport, sztuka i kultura, ochrona środowiska, walka z ubóstwem, rozwój społeczny (m.in.: walka z narkotykami i terroryzmem, problemy kobiet, dzieci i młodzieży) oraz turystyka [*Areas of cooperation*]. Natomiast od początku lat dziewięćdziesiątych państwa członkowskie SAARC dążą do zacieśniania powiązań ekonomicznych. Należy podkreślić, że regionalizm południowoazjatycki głównie opiera się na działaniach formalnych, które często nie przekładają się na wyniki gospodarcze. Chociaż proces zacieśniania współpracy w analizowanym regionie trwa już 30 lat, ugrupowanie charakteryzuje się relatywnie niskim stopniem zintegrowania. Celem opracowania jest analiza dynamiki procesu integracji gospodarczej w regionie Azji Południowej oraz ocena efektów współpracy w ramach SAARC.

Słowa kluczowe: Południowoazjatyckie Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej (SAARC), Azja Południowa, integracja regionalna, współpraca regionalna, regionalizm

1. Wstęp

We współczesnej gospodarce światowej regionalizm, rozumiany jako proces polityczny prowadzący do większej integracji w określonym regionie geograficznym, stał się istotnym czynnikiem wpływającym na międzypaństwowe relacje gospodarcze oraz społeczne. Po drugiej wojnie światowej proces ten koncentrował się przede wszystkim w Europie, natomiast wraz z upływem czasu również w innych częściach świata państwa podejmowały próby tworzenia formalnych ram instytucjonalnych sprzyjających współpracy regionalnej. Obecnie niemal wszystkie kraje na świecie należą co najmniej do jednego ugrupowania integracyjnego.

---

¹ Dr Luiza Kostecka-Tomaszewska – Wydział Ekonomii i Zarządzania, Uniwersytet w Białymstoku.

W latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia potencjalne korzyści integracji regionalnej zostały dostrzeżone także w Azji Południowej, czego wyrazem było utworzenie Południowoazjatyckiego Stowarzyszenia Współpracy Regionalnej (*South Asian Association for Regional Cooperation*, SAARC) w 1985 roku przez: Bangladesz, Bhutan, Indie, Nepal, Malediwy, Pakistan oraz Sri Lankę². Deklaracja założycielska SAARC zobowiązała państwa członkowskie do: wzmacniania współpracy między narodami południowoazjatyckimi, stymulowania wzrostu gospodarczego i rozwoju społecznego oraz podejmowania wspólnych wysiłków na rzecz poprawy jakości życia obywateli [*Charter of SAARC*]. Należy zauważyć, że regionalizm południowoazjatycki opiera się głównie na działaniach formalnych, które często nie przekładają się na wyniki gospodarcze. I chociaż proces zacieśniania współpracy w analizowanym regionie trwa już 30 lat, ugrupowanie charakteryzuje się relatywnie niskim stopniem zintegrowania. Celem opracowania jest analiza dynamiki procesu integracji gospodarczej w regionie Azji Południowej oraz ocena efektów współpracy w ramach SAARC.

2. Potencjał społeczno-gospodarczy państw członkowskich Południowoazjatyckiego Stowarzyszenia Współpracy Regionalnej

Południowoazjatyckie Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej tworzy osiem państw leżących w regionie Azji Południowej. Od momentu powstania w 1985 r. przez ponad dwadzieścia lat w skład SAARC wchodziło siedem państw południowoazjatyckich – Bangladesz, Bhutan, Indie, Malediwy, Nepal, Pakistan oraz Sri Lanka, do których w 2007 r. dołączył Afganistan.

Południowoazjatyckie Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej obejmuje obszar ponad 5 mln km², który zamieszkuje obecnie prawie 1,7 mld ludzi, czyli około ¼ populacji całego świata. Zatem jest to jeden z najgęściej zaludnionych i jednocześnie jeden z najbardziej zróżnicowanych pod względem etnicznym i kulturalnym regionów świata. Krajem o największej powierzchni są Indie, które jako jedyne posiadają wspólną granicę z większością pozostałych państw członkowskich SAARC.

Z zaprezentowanych w tabeli 1. wskaźników wynika, że kraje tworzące SAARC należą do grona państw średnio lub słabo rozwiniętych. Ponadto, cechują się znacznymi różnicami pod względem powierzchni i liczby ludności, jak i dużymi asymetriami w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego.

---

² W 2007 roku ósmym państwem członkowskim stał się Afganistan.

Tabela 1. Wybrane wskaźniki ekonomiczne i społeczne krajów SAARC w 2013 roku

Kraj	Powierzchnia (w tys. km ²)	Ludność (w mln)	PKB (w mld USD)	Dynamika PKB (w %)	PKB <i>per capita</i> (w USD PPP)	Wskaźnik HDI
Afganistan	652,9	30,55	20,31	1,9	1 946	0,468
Bangladesz	130,2	156,59	149,99	6,0	2 948	0,558
Bhutan	38,1	0,75	1,78	2,0	7 405	0,584
Indie	3 973,2	1 252,14	1 875,14	6,9	5 418	0,586
Malediwy	0,3	0,35	2,30	3,7	11 657	0,698
Nepal	143,4	27,80	19,29	3,8	2 245	0,540
Pakistan	770,9	182,14	232,29	4,4	4 602	0,537
Sri Lanka	62,7	20,48	67,18	7,3	9 738	0,750
SAARC	5 771,7	1 670,8	2 368,28	x	x	x

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [UN Database; World Bank Database; *Human Development Report*, 2014, s. 161-163]

Największym, najludniejszym i najbardziej znaczącym państwem subregionu są Indie, które zajmują prawie 70% powierzchni i generują niemal 80% całkowitego PKB stowarzyszenia. Ponadto, 75% obywateli SAARC to Hindusi. W 2013 roku Indie odnotowały najwyższy poziom PKB (ponad 1 875 mld USD) spośród wszystkich państw południowoazjatyckich. Kolejne pozycje pod względem wytworzonego PKB zajęły odpowiednio: Pakistan (232 mld USD), Bangladesz (150 mld USD), Sri Lanka (67 mld USD), Afganistan (20 mld USD) oraz Nepal (19 mld USD). Natomiast najmniejszym poziomem PKB wśród państw członkowskich SAARC charakteryzowały się najmniejsze pod względem powierzchni i liczby ludności państwa członkowskie, czyli Malediwy (2,3 mld USD) i Bhutan (1,8 mld USD). Jednak relatywnie niski poziom PKB nie oznacza, że są to kraje najbiedniejsze również pod względem wskaźnika PKB *per capita*, wręcz przeciwnie – odznaczają się one wysokim poziomem PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca w porównaniu z pozostałymi państwami Azji Południowej.

Poziom dobrobytu społecznego gospodarek SAARC można również ocenić wykorzystując syntetyczny wskaźnik rozwoju społecznego HDI (*Human Development Index*, HDI) stosowany przez Agendę ONZ do spraw Rozwoju (*United Nations Development Programme*, UNDP) do celów porównań międzynarodowych. W rankingu z 2013 roku wszystkie państwa SAARC, z wyjątkiem Sri Lanki, uplasowały się w drugiej setce na 187 sklasyfikowanych państw i zostały zaliczone do grona państw wysoko rozwiniętych (Sri Lanka), średnio rozwiniętych (Bangladesz, Bhutan, Indie, Malediwy) lub nisko rozwiniętych (Afganistan, Nepal, Pakistan) pod względem rozwoju społecznego [*Human Development Report*, 2014, s. 165-166].

Tabela 2. Struktura gospodarcza państw SAARC w 1970, 1990, 2010 i 2013 roku

Kraj	Udział poszczególnych sektorów w tworzeniu PKB (%)											
	Rolnictwo				Przemysł				Usługi			
	1970	1990	2010	2013	1970	1990	2010	2013	1970	1990	2010	2013
Afganistan	b.d.	b.d.	29	b.d.	b.d.	b.d.	21	b.d.	b.d.	b.d.	50	b.d.
Bangladesz	55	30	18	16	9	22	26	28	37	48	56	56
Bhutan	57	35	18	b.d.	12	25	45	b.d.	31	41	38	b.d.
Indie	45	29	18	18	22	27	27	25	33	44	55	57
Malediwy	35	b.d.	4	4	18	b.d.	15	15	47	b.d.	81	82
Nepal	67	48	35	34	12	12	15	15	21	39	50	51
Pakistan	37	26	24	25	22	25	21	21	41	49	55	54
Sri Lanka	28	24	13	11	24	29	29	33	48	47	58	57

b.d. – brak danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Key indicators for Asia...*, 2014, s. 174; Raghavan, 1995, s. 25].

Analiza danych dotyczących struktury gospodarek państw członkowskich SAARC również potwierdza fakt, że są to kraje średnio lub słabo rozwinięte. O ich przynależności do grona państw średnio i słabo rozwiniętych świadczy relatywnie niewielki udział przemysłu, w porównaniu z wysokim poziomem rolnictwa i usług, w tworzeniu PKB³. Wyjątkiem są Malediwy, gdzie udział rolnictwa wynosi jedynie 6%, a usługi stanowią ponad 80% (tabela 2.). Ze względu na brak rozwiniętego przemysłu państwa południowoazjatyckie są zorientowane na import. Wprawdzie według danych Azjatyckiego Banku Rozwoju, udział przemysłu w tworzeniu PKB systematycznie się zwiększa, jednak w najbliższej przyszłości nie należy spodziewać się zmiany subregionu w potężnego eksportera.

Łączna wartość obrotów handlowych SAARC ze światem w 2013 roku wyniosła ponad 950 mld USD, przy czym ujemne saldo wyniosło prawie 200 mld USD. Należy podkreślić, że wszystkie kraje Azji Południowej charakteryzują się ujemnym saldem obrotów handlowych (tabela 3.).

³ Specyficzną cechą struktury jest to, że ewoluuje ona wraz z rozwojem i wzrostem gospodarki. Rozwinięta gospodarka współczesna charakteryzuje się dominującym udziałem usług (około 70% wartości PKB), przy znacznym udziale przemysłu i budownictwa (około 20% PKB) i niewielkim udziale sektora pierwotnego (kilka procent PKB). Gospodarka średnio rozwinięta wyróżnia się dominującym udziałem przemysłu (35-40% wartości PKB) i znacznym udziałem sektora pierwotnego (10-30% PKB). Natomiast gospodarka słabo rozwinięta cechuje się przewagą w swej strukturze sektora surowcowego (30-70%), podobnym procentowo, a więc nadmiernym, udziałem usług i brakiem przemysłu [Meredyk, 2007, s. 358].

Tabela 3. Handel zagraniczny państw Azji Południowej w 2005, 2010 i 2013 roku (w mld USD)

Kraj	Eksport (mld USD)			Import (mld USD)			Saldo obrotów handlowych		
	2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013
Afganistan	0,38	0,39	0,50	2,47	5,15	5,40	-2,09	-4,76	-4,90
Bangladesz	7,23	14,20	27,03	12,88	26,07	33,58	-5,65	-11,87	-6,55
Bhutan	0,26	0,64	0,53	0,39	0,85	1,04	-0,13	-0,21	-0,51
Indie	99,62	226,33	314,66	142,87	350,19	466,03	-43,25	-123,86	-151,4
Malediwy	0,10	0,07	0,17	0,74	1,09	1,73	-0,64	-1,02	-1,56
Nepal	0,86	0,95	0,92	2,28	5,50	6,39	-1,42	-4,55	-5,47
Pakistan	16,05	21,41	25,12	25,36	37,78	44,65	-1,83	-16,37	-19,53
Sri Lanka	6,35	8,31	10,40	8,83	13,51	17,97	-2,49	-5,20	-7,57
SAARC	130,85	272,30	379,33	195,82	440,14	576,79	-57,50	-167,84	-197,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [UN Comtrade Database].

Szczegółowe dane dotyczące kierunków handlu zagranicznego poszczególnych państw członkowskich SAARC zostały przedstawione w tabeli 4. Z zaprezentowanych danych wynika, że Indie są ważnym partnerem handlowym dla większości pozostałych państw Azji Południowej.

Tabela 4. Kierunki handlu zagranicznego państw SAARC w 2013 roku

Kraj	Główne kierunki eksportu towarów	Główne kierunki importu towarów
Afganistan	Pakistan 33%, Indie 28%, Iran 6%	Iran 19%, Pakistan 17%, Chiny 14%
Bangladesz	UE 53%, USA 21%, Kanada 4%	Tajlandia 23%, Indie 11%, Chiny 9%
Bhutan	Indie 94%, Bangladesz 4%, UE 1%	Indie 79%, Korea Południowa 3%, UE 5%
Indie	UE 16%, USA 13%, ZEA 10%	Chiny 13%, UE 11%, Arabia Saudyjska 7%
Malediwy	UE 37%, Tajlandia 32%, USA 9%	ZEA 24%, Singapur 18%, UE 9%
Nepal	Indie 67%, UE 11%, USA 8%	Indie 64%, Chiny 9%, ZEA 6%
Pakistan	UE 29%, USA 15%, Chiny 9%	ZEA 15%, Chiny 20%, Arabia Saudyjska 9%
Sri Lanka	UE 31%, USA 24%, Indie 7%	Indie 21%, Chiny 18%, ZEA 9%

ZEA – Zjednoczone Emiraty Arabskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [WTO Database].

Głównymi towarami eksportowymi Afganistanu są: świeże i suszone owoce oraz dywany; Bangladeszu – odzież; Bhutanu – stopy żelaza, drut miedziany, nośniki do zapisu dźwięku oraz cement; Indii – oleje ropopochodne, diamenty oraz biżuteria; Malediwów – świeże i mrożone ryby; Nepalu – powlekane wyroby walcowane z żelaza lub stali, dywany, przędza oraz suszone warzywa strączkowe; Pakistanu – włókiennicze wyroby gotowe i tkaniny bawełniane oraz ryż; Sri Lanki – odzież i herbata. Natomiast, jeżeli chodzi o import, to Afganistan sprowadza do kraju przede wszystkim torf; Bangladesz – oleje ropopochodne, bawełnę oraz olej palmowy i sojowy; Bhutan – oleje ropopochodne, drut miedziany, urządzenia inżynierii wod-

no-ładowej, pojazdy mechaniczne osobowe i do transportu towarów; Indie – ropę naftową, złoto i diamenty; Malediwy – oleje ropopochodne, gaz naturalny oraz sprzęt telekomunikacyjny; Nepal – oleje ropopochodne i złoto, Pakistan – ropę naftową i oleje ropopochodne; Sri Lanka – oleje ropopochodne i ropę naftową [UN Comtrade Database].

3. Dynamika procesu integracji gospodarczej w Azji Południowej

W latach osiemdziesiątych XX wieku państwa członkowskie SAARC głównie skupiły się na kilku najmniej konfliktowych obszarach współpracy określonych w 1983 roku w Zintegrowanym Programie Działania. Początkowo współpraca regionalna koncentrowała się głównie w sferze: rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich, meteorologii oraz polityki zdrowotnej i społecznej. Z czasem współpracę rozszerzono o kolejne dziedziny, tj. transport, komunikacja, współpraca naukowa i technologiczna, biotechnologia, sport, sztuka i kultura, ochrona środowiska, walka z ubóstwem, rozwój społeczny (m.in.: walka z narkotykami i terroryzmem, problemy kobiet, dzieci i młodzieży) oraz turystyka [*Areas of cooperation*].

Natomiast od początku lat dziewięćdziesiątych państwa członkowskie SAARC dążą do zacieśniania powiązań ekonomicznych. Pierwszym krokiem w kierunku integracji gospodarczej było podpisanie 11 kwietnia 1993 roku i wprowadzenie w życie z dniem 7 grudnia 1995 roku *Umowy o preferencyjnych taryfach celnych SAARC (SAARC Preferential Tariff Arrangement, SAPTA)*, [*SAARC Preferential Trading Arrangement*].

Zgodnie z ustaleniami, współpraca w ramach SAPTA powinna opierać się na zasadzie ogólnej wzajemności korzyści oraz zasadzie wzajemności korzyści uwzględniającej: poziom rozwoju gospodarczego, strukturę handlu zagranicznego, politykę handlową i celną poszczególnych państw członkowskich SAARC w taki sposób, aby wszystkie państwa mogły z niej sprawiedliwie korzystać. Ponadto, sygnatariusze uznali, że należy rozpoznawać szczególne potrzeby najsłabiej rozwiniętych krajów (*Least Developed Countries, LDCs*) Stowarzyszenia oraz ustanowić konkretne preferencyjne środki na ich korzyść [*Agreement on SAARC Preferential Trading Arrangement*]. Podział sygnatariuszy na kraje LDCs oraz na kraje rozwijające się (*non-Least Developed Countries, non-LDCs*), zgodnie z podziałem zaproponowanym przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ), wprowadzono na mocy art. 1 SAPTA. Zgodnie z metodologią ONZ, do grona państw najsłabiej rozwiniętych zaliczono: Bangladesz, Bhutan, Malediwy⁴ oraz Nepal, natomiast do państw rozwijających się: Indie, Pakistan oraz Sri Lankę [*List of Least Developed Countries*].

---

⁴ Od 2011 roku Malediwy są traktowane przez ONZ jako kraj rozwijający się.

Liberalizacja handlu w ramach SAPTA następowała w wyniku kolejnych rund negocjacyjnych, w trakcie których państwa dokonywały wzajemnych ustępstw handlowych. W wyniku 4 rund wielostronnych negocjacji handlowych obniżono stawki celne na ponad 6 700 towarów, z czego ponad 4 000 dotyczyło wyłącznie wymiany handlowej z krajami słabo rozwiniętymi. Ponadto, LDCs były objęte specjalnym systemem preferencji, bowiem nowe stawki celne wprowadzone wobec importu z: Bangladeszu, Bhutanu, Malediwów i Nepalu były znacznie niższe niż stosowane wobec towarów pochodzących z: Indii, Pakistanu i Sri Lanki. Najwięcej preferencyjnych taryf w procesie negocjacyjnym wprowadziły: Indie, Pakistan i Bangladesz [Mukherji, 2004, s. 43, s. 945; Udagedera, 2001, s. 21-24; *Duty Concessions*].

SAPTA zapewniła ramy prawne liberalizacji handlu, jednak nie wpłynęła znacząco na wzrost wewnątrzregionalnych przepływów handlowych w regionie Azji Południowej. Wprawdzie w latach 1996-2005 wolumen wewnątrzregionalnych obrotów handlowych wzrastał w szybszym tempie niż całkowite obroty handlowe, jednak mimo wszystko ich udział oscylował w granicach 4-5% wartości łącznego eksportu i importu krajów regionu [*Asia Regional Integration Center Database*].

Analizując konsekwencje związane z podpisaniem *Umowy o preferencyjnych taryfach celnych*, należy zauważyć zarówno jej pozytywne jak i negatywne strony. Do tych pierwszych na pewno można zaliczyć obniżenie stawek celnych i zmniejszenie protekcjonizmu oraz uwzględnienie problematyki krajów słabiej rozwiniętych. Jednak powolne postępy negocjacji, które prowadzone były produkt po produkcie oraz powolna i niechętna implementacja ustępstw negatywnie wpływały na rozwój handlu wewnątrzregionalnego. Co więcej ustępstwa celne najczęściej dotyczyły towarów, które w rzeczywistości nie były przedmiotem wymiany handlowej. Dlatego też ich wprowadzenie nie mogło przełożyć się na zmianę istniejących dotychczas kierunków handlu zagranicznego sygnatariuszy umowy SAPTA.

Wolny postęp wielostronnych negocjacji doprowadził do podjęcia przez państwa członkowskie SAARC prób przyspieszenia liberalizacji w ramach bilateralnych porozumień o wolnym handlu. Bilateralne, preferencyjne układy handlowe były kolejnym zagrożeniem dla dalszego procesu liberalizacji handlu w ramach SAPTA, ponieważ kraje, podejmując współpracę dwustronną, nie były zainteresowane podejmowaniem współpracy na forum SAARC. Tego typu porozumienia zostały zawarte przez Indie i Afganistan, Indie i Bhutan, Indie i Nepal, Indie i Sri Lankę oraz Pakistan i Sri Lankę, natomiast porozumienie w sprawie ustanowienia strefy wolnego handlu pomiędzy Pakistanem i Bangladeszem jest w trakcie negocjacji [*Free Trade Agreement in the Asia*].

Podsumowując, funkcjonowanie SAPTA nie przyniosło oczekiwanych rezultatów, stąd w celu przyspieszenia rozpoczętego w 1995 roku procesu liberalizacji handlu Bangladesz, Bhutan, Indie, Nepal, Malediwy, Pakistan i Sri Lanka zdecydowały się przekształcić porozumienie dotyczące preferencyjnego handlu w porozumienie o wolnym handlu. W konsekwencji 6 stycznia 2004 roku podczas XII Szczytu SAARC w Islamabadzie podpisano umowę ustanawiającą południo-

woazjatycką strefę wolnego handlu (*South Asian Free Trade Area*, SAFTA), która zakładała stopniowe obniżanie barier handlowych wewnątrz Południowoazjatyckiego Stowarzyszenia Współpracy Regionalnej od 1 stycznia 2006 roku [*South Asian Free Trade Area*].

Postanowienia Umowy SAFTA są realizowane m.in. poprzez takie instrumenty, jak program liberalizacji handlu (*Trade Liberalisation Programme*, TLP) oraz reguły pochodzenia (*Rules of Origin*). W ramach programu liberalizacji handlu, który jest integralną częścią umowy o wolnym handlu, strony zobowiązały się, że najpóźniej do 2016 roku obniżą obowiązujące stawki celne do poziomu 0-5%. [*Agreement on South Asian Free Trade Area*]. Natomiast Afganistan, zgodnie z podpisanym 4 maja 2011 roku protokołem akcesyjnym, przystąpił do SAFTA na takich warunkach, jak pozostałe, najsłabiej rozwinięte kraje w regionie [*Protocol of accession...*]. Jednocześnie rząd Afganistanu wynegocjował z pozostałymi państwami SAARC okres przejściowy tempa liberalizacji taryf celnych. Datą graniczną ma być rok 2020, tzn. do tego czasu Afganistan musi obniżyć cło do poziomu 0-5% na wszystkie produkty, które nie znalazły się na liście towarów wrażliwych [*How does SAFTA Work*].

Zgodnie z artykułem 7 umowy SAFTA, program liberalizacji handlu nie obejmuje towarów uwzględnionych na listach wrażliwości, które są integralną częścią umowy SAFTA. Każde państwo wykorzystywało różnorodne kryteria, przygotowując swój wykaz towarów pozbawionych preferencji celnych we wzajemnym handlu. Na listach wrażliwości znalazły się towary szczególnie ważne z punktu widzenia poszczególnych gospodarek. Listy towarów wrażliwych, utworzone podczas wielostronnych negocjacji, miały na celu ochronę rodzimego rynku poszczególnych państw przed zagranicznymi firmami lub ocalenia wpływów z ceł. Szacuje się, że wolniejszą liberalizacją handlu objęto towary, które pod względem wartości stanowiły około 50% całkowitego importu wewnątrzregionalnego. Kraje słabo rozwinięte, takie jak: Bangladesz, Malediwy i Nepal wykluczyły z procesu liberalizacji towary obejmujące około 70% ich importu [Weerakoon, 2010, s. 78].

Strony umowy SAFTA zobowiązały się do stopniowego zmniejszania liczby towarów wrażliwych i aktualizowania list wrażliwości co cztery lata lub częściej [*Agreement on South Asian Free Trade Area*]. Podczas ostatniego przeglądu list wrażliwości, który zakończył się w 2012 roku, liczba produktów wrażliwych poszczególnych państw członkowskich została zmniejszona o 20% lub więcej, np. Malediwy zredukowały swoją listę wrażliwości z 681 produktów do 152, czyli o 78%, a Indie skróciły swoją listę towarów wrażliwych pochodzących z najbardziej rozwiniętych państw SAARC o 95%, tj. z 480 do 25 pozycji. W przypadku importu do Bangladeszu, Bhutanu i Sri Lanki za szczególnie wrażliwy został uznany import wybranych produktów rolno-spożywczych oraz mebli. Z kolei, lista towarów wrażliwych w przypadku Indii obejmuje głównie sektor alkoholowy i tytoniowy [*Revised Sensitive Lists under SAFTA*]. Pomimo obniżek, nowa lista towarów wrażliwych wciąż liczy zbyt dużo pozycji, aby handel wewnątrzregionalny mógł swobodnie rozwijać się. Dlatego też są planowane kolejne redukcje.

Warunkiem uzyskania preferencyjnej stawki celnej wynikającej z umowy SAFTA jest spełnienie wymogów określonych w regułach pochodzenia. Reguły pochodzenia określające ekonomiczną przynależność towarów do konkretnego kraju zostały zawarte w aneksie IV umowy SAFTA. Zgodnie z regułami pochodzenia SAFTA, towarami pochodzącymi z danego państwa są towary całkowicie tam wyprodukowane lub uzyskane oraz towary, które zostały w nim wytworzone w wyniku wystarczającego przetworzenia lub obróbki materiałów niepochodzących z kraju, którego dotyczą preferencje. W regułach pochodzenia SAFTA zastosowano trzy podstawowe kryteria wystarczającego przetworzenia, które decydują o pochodzeniu. Są nimi: zmiana pozycji taryfy według nomenklatury HS, określony udział procentowy wartości dodanej w produkcji i kombinacja wskazanych kryteriów [*SAFTA Rules of Origin*].

Ponadto, państwa członkowskie Południowoazjatyckiego Stowarzyszenia Współpracy Regionalnej zobowiązały się w SAFTA do [*Agreement on South Asian Free Trade Area*]:

- ujednoczenia standardów oraz wzajemnego uznawania zarówno kompetencji akredytowanych przez strony umowy laboratoriów badawczych, jak i wyników badań oraz certyfikatów wydawanych przez akredytowane jednostki;
- uproszczenia i ujednoczenia procedur celnych we wszystkich państwach członkowskich, aby zagwarantować swobodny przepływ towarów;
- ujednoczenia narodowych klasyfikacji taryfowych towarów w oparciu o Zharmonizowany System Oznaczania i Kodowania Towarów (HS);
- uproszczenia i ujednoczenia systemu przyznawania licencji importowych;
- uproszczenia procedur finansowania importu;
- umożliwienie swobodnego tranzytu przez terytorium państwom pozbawionym takiego dostępu państwa posiadające bezpośredni dostęp do morza powinny w celu poprawy efektywności wewnątrzregionalnego handlu;
- usuwania barier hamujących inwestycje wewnątrzregionalne;
- rozwoju systemów łączności i infrastruktury transportowej;
- uproszczenia procedur uzyskiwania wiz dla przedsiębiorców.

Kolejnym, ważnym krokiem w kierunku głębszej integracji gospodarczej jest liberalizacja południowoazjatyckiego rynku usług oraz przepływu inwestycji. Należy zauważyć, że aż do połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia pomijano kwestie liberalizacji przepływów kapitałowych. Wprawdzie problem inwestycji został poruszony w artykule 8 umowy SAFTA, ale w umowie nie było żadnych konkretnych zapisów, poza tym, że państwa członkowskie powinny przyczynić się do usuwania barier hamujących inwestycje wewnątrzregionalne. Natomiast problematykę przepływu usług podjęto dopiero w bieżącym dziesięcioleciu, bowiem zarówno SAPTA, jak i SAFTA nie poruszyły tego zagadnienia. Obie kwestie zostały poruszone w 2007 roku podczas XIV Szczytu SAARC, kiedy to pojawiła się wizja utworzenia Wspólnoty Południowoazjatyckiej (*South Asian Community*) opartej na swobodnym przepływie: towarów, usług, ludzi, technologii,

wiedzy, kapitału, kultury i idei między państwami członkowskimi. Podczas spotkania podkreślono również konieczność finalizacji umów dotyczących sektora usług oraz promocji i ochrony inwestycji [*Declaration of the Fourteenth SAARC Summit*]. Decyzję o rozpoczęciu negocjacji w sprawie wypracowania wspólnego projektu umowy związanej handlu usługami podjęto podczas XVI Szczytu, który odbył się w 2008 roku. Ponadto podkreślono również konieczność przygotowania projektu umowy traktującej o przepływie inwestycji [*Declaration of Fifteenth SAARC Summit...*].

Umowę w sprawie handlu usługami (*SAARC Agreement on Trade in Services*, SATIS), będącą uzupełnieniem umowy SAFTA o zobowiązania w zakresie liberalizacji handlu usługami, podpisano 10 kwietnia 2010 roku podczas XVII Szczytu. Umowa weszła w życie 29 listopada 2012 roku po ratyfikacji przez wszystkie państwa członkowskie.

Na mocy SATIS zostały ramy obejmujące zasady i reguły dotyczące handlu usługami pomiędzy państwami członkowskimi SAARC, mające na celu wspieranie rozwoju tego handlu oraz jego stopniową liberalizację w zakresie kolejnych rund negocjacyjnych, przy jednoczesnym zagwarantowaniu sprawiedliwego i równego traktowania wszystkich uczestników handlu. W celu przeprowadzenia liberalizacji części swoich usług, strony zobowiązały się do przygotowania krajowych list szczegółowych zobowiązań, które stanowią integralną część umowy SATIS. Listy te określają usługi i działalność usługową, gwarantowany jest dostęp do rynku oraz warunki wiążące się z tym dostępem [*SAARC Agreement on Trade in Services*].

4. Intensywność współpracy gospodarczej w ramach SAARC

W ujęciu ekonomicznym podstawowym miernikiem zaawansowania regionalizmu jest wymiana handlowa. Analiza wewnątrzregionalnych przepływów handlowych w odniesieniu do całkowitych obrotów handlowych regionu oraz wskaźniki intensywności handlu pokazują siłę powiązań gospodarczych pomiędzy państwami członkowskimi danego ugrupowania.

Indeks intensywności handlu (*trade intensity index*, TII) pomiędzy krajem (regionem) i oraz krajem (regionem) j jest obliczany jako stosunek udziału partnera handlowego j w handlu kraju (regionu) i do udziału kraju (regionu) j w handlu światowym [<https://aric.adb.org/integrationindicators/technotes/>]:

$$TII_{ij} = \frac{T_{ij} / T_i}{T_j / T_w}, \quad (1)$$

gdzie:

T_{ij} – wolumen obrotów handlowych kraju (regionu) i z krajem (regionem) j ,

T_i – całkowity wolumen handlu kraju (regionu) i ,

T_j – całkowity wolumen handlu kraju (regionu) j ,

T_w – całkowity wolumen handlu światowego.

Wartość indeksu większa od 1 wskazuje na silne bilateralne ukierunkowanie handlu pomiędzy krajem (regionem) i a j . Oznacza to, że istnieje silniejsza współzależność relacji handlowych między podmiotem i a j niż w odniesieniu do ich powiązań z resztą świata. Indeks intensywności handlu można również wykorzystać do pomiaru handlu wewnątrzregionalnego (wówczas $i = j$). Indeks intensywności handlu wewnątrzregionalnego (TH_{ii}) jest obliczany jako stosunek udziału handlu wewnątrzregionalnego do udziału regionu i w handlu światowym [<https://aric.adb.org/integrationindicators/technotes/>]:

$$TH_{ii} = \frac{T_{ii} / T_i}{T_i / T_w}, \quad (2)$$

gdzie:

T_{ii} – wolumen handlu wewnątrzregionalnego, tj. suma eksportu z regionu i do regionu i oraz importu regionu i z regionu i ,

T_i – całkowity wolumen handlu kraju (regionu) i ,

T_w – całkowity wolumen handlu światowego.

Indeks określa, czy handel w regionie jest większy czy mniejszy niż należałoby się spodziewać na podstawie znaczenia regionu w światowym handlu. Indeks większy od 1 oznacza, że obroty handlowe w regionie są większe niż można byłoby oczekiwać, biorąc pod uwagę znaczenie tego regionu w handlu światowym. Zatem jeżeli wskaźnik jest równy 1, to handel członków ugrupowania jest geograficznie neutralny, jeśli natomiast jest mniejszy od 1, to oznacza, że przepływy handlowe ugrupowania są bardziej ukierunkowane w stronę krajów trzecich.

Tabela 5. Wskaźnik intensywności handlu wewnątrzregionalnego SAARC oraz wskaźniki intensywności handlu poszczególnych państw członkowskich w latach 1990-2013

Kraj	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
SAARC	2,82	4,14	4,00	3,56	1,91	1,60	1,61	1,71
Afganistan	14,60	10,32	27,73	31,25	12,17	10,93	14,84	14,62
Bangladesz	6,04	11,96	7,27	7,46	4,62	4,33	4,27	4,17
Bhutan	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Indie	1,59	2,53	2,27	2,01	0,98	0,86	0,91	1,00
Malediwy	12,78	13,37	20,47	12,53	6,53	5,64	5,48	5,14
Nepal	12,00	13,83	36,00	44,64	25,19	23,96	21,94	22,01
Pakistan	2,75	2,18	3,27	4,46	3,57	2,86	2,91	3,10
Sri Lanka	5,70	7,28	6,80	12,48	6,68	6,99	7,32	6,11

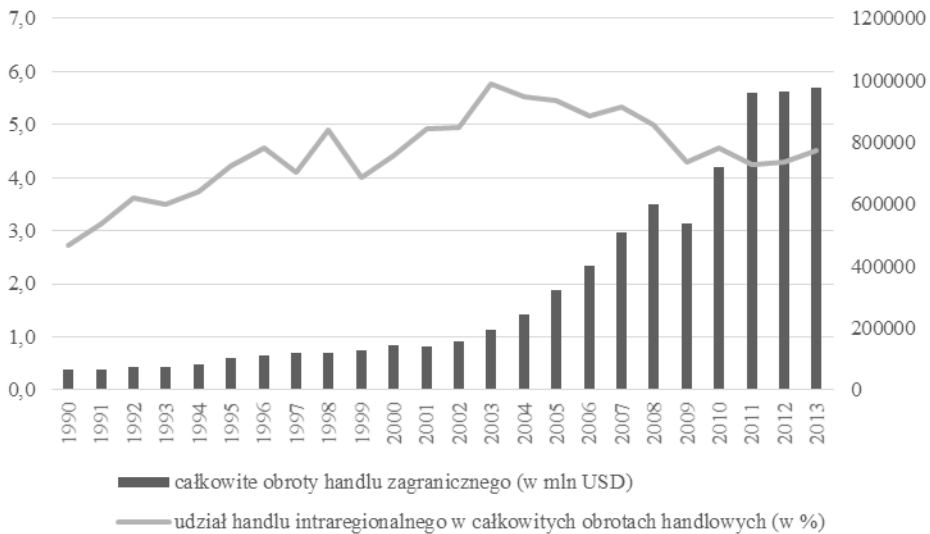
Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Asia Regional Integration Center Database*].

W tabeli 5. przedstawiono wskaźniki intensywności handlu poszczególnych państw członkowskich SAARC oraz indeks intensywności handlu wewnątrzregionalnego w latach 1990-2013. Z danych wynika, że Nepal oraz Afganistan są najbardziej zintegrowane z regionem Azji Południowej pod względem wymiany handlo-

wej, natomiast handel zagraniczny Indii jest ukierunkowany w stronę krajów spoza regionu.

Należy zauważyć, że zapoczątkowany w latach dziewięćdziesiątych XX wieku proces liberalizacji wewnętrznych przepływów handlowych nie przyniósł dotychczas oczekiwanych rezultatów. Dane zaprezentowane na wykresie 1. wskazują, że mimo długiego okresu obowiązywania umowy SAPTA, następnie SAFTA i zobowiązań rządów państw członkowskich SAARC do przyspieszenia procesu integracji gospodarczej, w regionie Azji Południowej nie odnotowano znaczącego wzrostu intraregionalnego handlu.

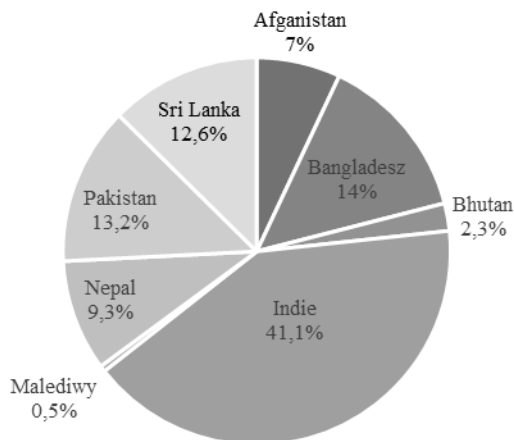
Wykres 1. Wymiana handlowa państw członkowskich SAARC w latach 1990-2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Asia Regional Integration Center Database].

Szczegółowa analiza kierunków handlu zagranicznego poszczególnych państw członkowskich SAARC pokazuje, że Indie są liderem pod względem eksportu wewnątrzregionalnego. Po Indiach największymi intra-eksporterami są: Bangladesz i Pakistan, a na samym końcu uplasowały się Malediwy i Afganistan. Natomiast Bangladesz jest liderem pod względem intra-importu. Z kolei, najniższym przeciętnym poziomem intra-importu charakteryzują się Malediwy i Pakistan [IMF Directions of Trade Statistics].

Wykres 2. Udział poszczególnych państw w wewnątrzregionalnych obrotach handlowych SAARC w 2013 roku (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [IMF Directions of Trade Statistics, Statistical Yearbook of Bhutan].

W 2013 roku państwami, które w największym stopniu uczestniczyły w handlu wewnątrzregionalnym, były Indie (41,1%), Bangladesz (14%), Pakistan (13,2%) i Sri Lanka (12,6), z kolei w najmniejszym Afganistan (7%), Bhutan (2,3%) oraz Malediwy (0,5%).

Tabela 6. Udział eksportu i importu wewnątrzregionalnego poszczególnych państw w całkowitych obrotach handlowych w ramach SAARC w 2013 roku

Kraj	Eksport wewnątrzregionalny		Import wewnątrzregionalny	
	Wartość (w mln USD)	Udział w całkowitych obrotach handlowych SAARC (w %)	Wartość (w mln USD)	Udział w całkowitych obrotach handlowych SAARC (w %)
Afganistan	362	1,6	2 861	12,0
Bangladesz	572	2,6	5 866	24,7
Bhutan	329	1,5	752	3,2
Indie	16 506	73,9	2 468	10,4
Malediwy	23	0,1	187	0,8
Nepal	483	2,2	3 809	16,0
Pakistan	3 265	14,6	2 811	11,8
Sri Lanka	787	3,5	5 040	21,2
SAARC	22 328	100,0	23 794	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [IMF Directions of Trade Statistics, Statistical Yearbook of Bhutan].

Ze szczegółowej analizy wewnątrzregionalnych przepływów handlowych w 2013 roku wynika, że Bangladesz był największym importerem w Azji Południowej, drugim – Sri Lanka. Import Bangladeszu stanowił 25% całkowitej wartości importu wewnątrzregionalnego, a Sri Lanki – 21%. Natomiast eksport wewnątrzregionalny był zdominowany przez Indie, na które przypadło prawie 74% eksportu w ramach SAARC (tabela 6.).

Chociaż Indie w największym stopniu wpływały na wielkość obrotów wewnątrzregionalnych SAARC (wykres 2.), to handel wewnętrzny (import + eksport) miał znikome znaczenia dla indyjskiej gospodarki (tabela 7.). Pakistan i Bangladesz również były w znacznym stopniu uzależnione od współpracy handlowej z krajami spoza regionu. Jedynie najmniejsze państwa Azji Południowej były silnie zintegrowane z regionalną gospodarką. Dane zaprezentowane w tabeli 12 wskazują, że w obrębie regionu handel miał największe znaczenie dla: Nepalu (53,6%), Afganistanu (35,6%) oraz Sri Lanki (14,9%), zaś najmniejsze dla Indii (2,4%) oraz Pakistanu (7,5%).

Tabela 7. Znaczenie handlu wewnątrzregionalnego w obrotach handlowych państw SAARC w latach 1990-2013 (w %)

Kraj	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Afganistan	14,5	11,1	30,1	43,3	28,5	26,9	36,6	35,6
Bangladesz	6	12,8	7,9	10,3	10,8	10,7	10,5	10,1
Bhutan	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Indie	1,6	2,7	2,5	2,8	2,3	2,1	2,2	2,4
Malediwy	12,7	14,3	22,2	17,4	15,3	13,9	13,5	12,5
Nepal	11,9	14,8	39,1	61,9	59,1	58,9	54	53,6
Pakistan	2,7	2,3	3,5	6,2	8,3	7	7,2	7,5
Sri Lanka	5,6	7,8	7,4	17,3	15,7	17,2	18	14,9

b.d. – brak danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Asia Regional Integration Center Database*].

Powiązanie handlowe krajów będących członkami SAARC, mierzone udziałem eksportu i importu intraregionalnego w eksporcie i imporcie poszczególnych państw, ogółem w latach 1990-2013 zostały przedstawione w tabeli 8. Najmniejsze znaczenie handel wewnątrzregionalny odgrywał w Indiach, zwłaszcza import z pozostałych krajów należących do SAARC, którego udział wynosił jedynie 0,53%. Tymczasem najsilniej uzależnione od współpracy wewnątrzregionalnej były kraje nieposiadające bezpośredniego dostępu do morza, czyli Bhutan, Nepal i Afganistan. W 2013 roku 76% eksportu oraz 79% importu Bhutanu przypadało na Indie. Na Indie także przypadała ponad połowa eksportu (67%) oraz importu (64%) Nepalu. Afganistan zaś eksportował swoje towary głównie do Pakistanu i Indii, odpowiednio 33% oraz 28% całkowitej wartości eksportu [*WTO Database*].

Tabela 8. Znaczenie eksportu i importu wewnątrzregionalnego dla poszczególnych państw SAARC (udział eksportu i importu w %)

Kraj		1990	1995	2000	2005	2010	2013
Afganistan	eksport	14,20	13,06	42,39	43,22	54,35	60,29
	import	14,53	10,23	27,30	43,33	27,03	33,82
Bangladesz	eksport	3,67	2,70	1,67	2,21	2,56	2,21
	import	7,04	17,72	11,76	15,32	15,73	15,62
Bhutan	eksport	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
	import	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Indie	eksport	3,06	5,11	4,28	5,41	5,00	5,24
	import	0,46	0,60	0,94	0,94	0,59	0,53
Malediwy	eksport	13,99	22,62	18,13	17,38	30,81	7,09
	import	12,15	13,19	23,03	17,36	13,58	13,39
Nepal	eksport	7,66	9,24	42,90	67,36	65,80	59,43
	import	13,40	17,21	37,36	59,72	57,62	52,89
Pakistan	eksport	4,02	3,41	4,56	11,20	12,50	12,44
	import	1,74	1,60	2,71	3,01	6,37	5,16
Sri Lanka	eksport	3,79	2,68	3,48	10,27	6,54	6,97
	import	6,98	12,16	10,58	22,35	22,35	19,80

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Asia Regional Integration Center Database*].

5. Podsumowanie

Podsumowując, należy stwierdzić, że integracja gospodarcza w Azji Południowej przebiega stosunkowo wolno. Powołane 8 grudnia 1985 roku Południowoazjatyckie Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej, mimo trzech dekad istnienia, wciąż znajduje się na wstępnym etapie integracji. Kraje Azji Południowej bardzo ostrożnie podejmują wszelkie działania w kierunku pogłębiania współpracy. Wprawdzie z ust miejscowych polityków już od pewnego czasu padają propozycje utworzenia Południowoazjatyckiej Unii Gospodarczej na kształt Unii Europejskiej czy wprowadzenia wspólnej waluty, to niewiele z nich wynika. Pierwsze plany utworzenia Unii Gospodarczej pojawiły się w połowie ubiegłego dziesięciolecia [*Dhaka Declaration Thirteenth SAARC Summit, Declaration of the Fourteenth SAARC Summit*], jednak do tej pory nie sformułowano żadnego, szczegółowego harmonogramu działań służącego ich realizacji. Cechą charakterystyczną współpracy w ramach ugrupowania jest więc brak chęci i woli przywódców państw członkowskich do zaangażowania się w odpowiedzialne dyskusje i wiążące porozumienia, co sprawia, że SAARC stanowi jedynie forum wymiany poglądów.

Literatura

- Agreement on SAARC Preferential Trading Arrangement (SAPTA)*, <http://www.saarc-sec.org/> (data wejścia: 13.05.2015).
- Agreement on South Asian Free Trade Area (SAFTA)*, Art. 7, <http://saarc-sec.org/> (data wejścia: 13.05.2015).
- Areas of cooperation*, <http://saarc-sec.org/> (data wejścia: 13.05.2015).
- Charter of The South Asian Association for Regional Cooperation*, <http://saarc-sdmc.nic.in/pdf/charter.pdf> (data wejścia: 20.06.2015).
- Declaration of Fifteenth SAARC Summit. Partnership for Growth for Our People*, Colombo, 2-3 August 2008, <http://www.saarc-sec.org/> (data wejścia: 15.05.2015).
- Declaration of the Fourteenth SAARC Summit*, New Delhi, 3-4 April 2007, <http://www.saarc-sec.org/> (data wejścia: 15.05.2015).
- Dhaka Declaration Thirteenth SAARC Summit*, 13 November 2005, <http://www.saarc-sec.org/> (data wejścia: 15.05.2015).
- Duty Concessions*, Department of Commerce Sri Lanka, <http://www.doc.gov.lk/> (data wejścia: 13.05.2015).
- Free Trade Agreement in the Asia*, <https://aric.adb.org/fta-country> (data wejścia: 02.11.2015).
- How does SAFTA Work*, Ministry of Commerce Islamic Republic of Afghanistan, <http://moci.gov.af/en/page/8608> (data wejścia: 24.05.2015).
- Key indicators for Asia and the Pacific 2014*, 2014, Asian Development Bank, Mandaluyong City.
- List of Least Developed Countries*, <http://www.un.org/> (data wejścia: 13.05.2015).
- Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*, 2014, K. Malik (ed.), United Nations Development Programme, New York.
- Meredyk K., 2007, *Struktura działowa i technika gospodarki narodowej i kierunki jej przemian*, [w:] *Ekonomia ogólna*, K. Meredyk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Mukherji I. N., 2004, *South Asian Free Trade Area and Indo-Pakistan Trade*, „The Pakistan Development Review”, vol. 43.
- Product specific rules under SAFTA rules of origin, Annex-A, SAFTA Agreement*, <http://www.saarc-sec.org/> (data wejścia: 14.05.2015).
- Protocol of accession of Islamic Republic of Afghanistan to agreement on South Asian Free Trade Area (SAFTA)*, <http://saarc-sec.org/> (data wejścia: 24.05.2015).
- Raghavan S. N., 1995, *Regional Economic Cooperation Among Saarc Countries*, Economic and Scientific Research Foundation & Institute of Economic Growth, New Delhi.
- Revised Sensitive Lists under SAFTA*, <http://saarc-sec.org/> (data wejścia: 15.05.2015).
- SAARC Agreement on Trade in Services (SATIS)*, www.saarc-sec.org/ (data wejścia: 15.05.2015).

- SAARC Preferential Trading Arrangement (SAPTA)*, www.saarc-sec.org/ (data wejścia: 13.05.2015).
- SAFTA Rules of Origin*, <http://www.saarc-sec.org/> (data wejścia: 14.05.2015).
- SAFTA Sensitive Lists to be further reduced*, www.saarc-sec.org/ (data wejścia: 14.05.2015).
- South Asian Free Trade Area (SAFTA)*, <http://www.saarc-sec.org/> (data wejścia: 13.05.2015).
- Udagedera S., 2001, *SAPTA Negotiations: Constraints and Challenges*, [w:] *Impediments to Regional Economic Cooperation in South Asia*, S. Kelegama (ed.), Institute of Policy Studies of Sri Lanka and Coalition for Action on South Asian Cooperation, Colombo.
- UN Comtrade Database*, <http://comtrade.un.org/pb/> (data wejścia: 04.05.2015).
- UN Database*, <http://data.un.org> (data wejścia: 04.05.2015).
- Weerakoon D., 2010, *SAFTA: Current Status and Prospects*, [in:] *Promoting Economic Cooperation in South Asia: Beyond SAFTA*, S. Ahmed, S. Kelegama, E. Ghani (eds.), World Bank and Sage Publications, New Delhi.
- World Bank Database*, <http://data.worldbank.org> (data wejścia: 04.05.2015).
- WTO Database*, <http://stat.wto.org> (data wejścia: 31.09.2015).